

КАВКАЗ І КАРПАТИ

(ДЕЯКІ ПРОБИ ЕТНОЛЬОГІЧНИХ ЗБЛИЖЕНЬ).

Щоб не казали, поки що, автори ріжних „*mirages orientaux*“, а усе таки коли ми заходжуємось думати про походження нашої європейської культури, та й наших народів, очі наші по старому звертають ся на східню сторону — до великої Азії, якої Європа є тільки пів-островом... Нема що казати — питання те дуже ще темне, лінгвістичні докази не варті майже нічого, иньші заходи до його вияснення занадто ще слабкі, але скільки би й не псували пір усякі Рейнахи та Мухи — воно не буде розв'язане доти, поки археологія бодай середньої і західньої Азії не дійде хоч до такого стану, до якого дійшла тепер археологія Європи. Поки ж що ми можемо тільки потихенько і безсторонно збирати факти, а що до гіпотез і усяких здогадів, то ані на хвилю не забувати, що до якого часу вони можуть бути корисні хиба тільки вказуючи дорогу, напрямок, у якому мають іти наші досліді.

Про один із таких здогадів, який мимохіть насуває ся мені на думку підчас моїх трьохлітніх уже карпато-руських етнологічних студій і який те-ж примушував мене звертати ся думкою на схід, я й хочу написати отсю замітку задля збірника на пошану д. М. Грушевського, якого житє почалось на Кавказі, а розвинулось у Галичині. Не думаю надавати сій замітці ніякої наукової ваги, нехай се буде тільки етнологічна фантазія... але мені хотіло ся, аби вона звернула тільки увагу дальших дослідувачів у той бік, у який звернули ся мої власні подорожні думки.

А думки мої раз-у-раз і що раз більше звертали ся від Бойків і Гуцулів — до Кавказу... І справді, чи можна-ж не пригадати собі кавказьких людей подивившись на Гуцула у його гуглі, або на угорського Русина у великій шапці, що так нагадує черкеську папаху і у гуні, дуже подібній до кавказької бурки. Правда, Гуцул натяга тепер свою гуглю, майже цілком однакову з білою буркою кавказько-ногайських жінок, тільки на велику параду, весіле чи що, а угорсько-руська гуня не цілком подібна до бурки, маючи рукава, але усе таки, кажу, порівнянне само насуваєть ся. Маленькі лавочнянські або славські чепці на деревляних обручках сидять на головах тамошніх жінок цілком так, як мальовничі шапочки що ледви держать ся на розкішнім волоссі у Грузинок. А довгі пасма волося, що висять перед ухами побуцьких молодиць, або напущені на вуха коси закарпатських Русинок, десь у Новоселиці, хиба-ж не подібні до такої-ж грузинської ноші! Хиба не подібні те-ж постולי чи ходаки з гострими, задертими до гори носами до кавказьких чевяків, звичайно у їх найбільше примітивних формах?...

Нема що й казати, що наші гірські хати мають дуже не багато спільного з саклями кавказьких народів, особливо коли не казати про килимки чи ліжники, якими застеляють постіль і лави і які висять на жердках на стінах. Але-ж і у наших Гуцулів, коли не у хаті, то у молочарні можна знайти одну річ, яка з першого-ж погляду переносить нас також на Кавказ. Се той вертлюг, до якого причеплюєть ся казан, вертлюг, котрий на Кавказі є у кожній саклі і цілком подібний до гуцульського, але тільки вживаєть ся далеко частійше і до усього.

Не менш пригадує нам Кавказ і наш гірський бурдюг, у якому Гуцули та Бойки носять усякі дрібні річи. Вони не держать у йому вина, або оливи, як на Кавказі або на Піренеях, бо не мають ні того ні другого, як власного виробу, але користують ся їм як первісним міхом, якого споминка додержалась до наших часів у назві мішка... Чимало пригадують Кавказ і деревляні гуцульські стремена, іноді ще зовсім примітивні, трьохкутньої форми, зроблені з зігнутої молодої смерекової вітки. Ще більше вражають з етнологічного погляду колодочки гуцульських ножів, зроблені зовсім так, як кавказькі, з нанизаних на охвостень ножа металевих та рогових кружечків. Як би не форма самих ножів і не грянчасть деколи форма колодочок, якої мені не доводилось бачити на кавказьких виробках, то дивлячись на колодочку гуцульського ножа, цілком не можна бу-

ло-б розпізнати, чи вона гуцульська, чи кавказька — о стільки тії гуцульські колодочки подібні і способом праці і вживаним матеріалом до колодочок кавказьких ножів, особливо так званих „кинджарових синів“, що встромлюють ся до одної піхви з кинджаром.

Взагалі у металевих виробих гуцульських дуже багато спільного з кавказькими, починаючи наприклад із топирців і келепів (келеф). Хоч вони й становлять собою досить розповсюджену скрізь зброю, але на Кавказі і на Карпатах вони, здається, ближчі між собою, ніж такі-ж річи по иньших сторонах. Кавказькі топирці, які мені доводилось бачити, дуже подібні до гуцульських, хоч трохи простійші що до орнаментациї, яка на гуцульських має цілком оргінальну і на мій погляд майже цілком гальштатську ціху. Але цікаво застерегти, що й топирці бронзяної доби те-ж мають між собою чимало спільного на Кавказі і на Угорщині, але дуже не багато з теперішніми, котрі, здається, не питомі на Уграх, а занесені туди з Гуцульщини. Дуже цікава те-ж і подібність кавказької сокири до карпатської теслиці, одної з форм сокири з коротким і дуже широким, витягненим як ніж, лезом, що вживається майже виключно до обтісування дерева. Карпатська форма видається трохи простішою від кавказької. Одначе ні на топирцях і келефах, ні на сокирах-теслицях ми встоювати дуже не будемо, бо вони трапляються й по иньших сторонах, як середньовічна зброя і т. д.

Далеко цікавіша з сього погляду металева інкрустація на деревляних виробих. На всесвітній виставі 1900 року у Парижі мені довелось бачити якогось Лезгінця, що продавав цїпки, цигарнички і иньші річи інкрустовані дрібненькими мосяжними і зелізними цвяхками і тії його вироби зараз же пригадались мені, як скоро я побачив у перше у проф. М. Грушевського теж цяцьковані такими-ж цвяхками вироби гуцульських майстрів. Мені не доводилось, правда, нїде по кавказьких збірках бачити жіночі намиста з мосяжних хрестиків, подібного до гуцульських з гардів, але згарди тії, те-ж із першого-ж погляду нагадали мені грузинське намисто з хрестиків, найбільше грецьких — рівнорамених, тільки не мосяжних, а гагатових (en jais), яких те-ж чимало я бачив на тій парижській виставі і маю навіть у своїй власній збірці амулетів. Такого намиста з самих хрестиків я щось не памятаю нї у якого иньшого народу, хоч мені довелося передивитись не одну велику етнографічну збірку і чимало усяких вистав.

Але ще більше виключною і ще більше вражаючою здається мені аналогія між гуцульськими „пупчастими перстнями“ (каблучками з „пупцями“) і хевсурськими зброєвими перстнями, висаженими з одного боку гострими зубцями. Зверхньої подібності тут не так багато і гуцульська каблучка здається мені тільки переживанням хевсурського перстня, але-ж сама ідея узброєної каблучки на палець — тая-ж самісінька. Вживання каблучки як зброї, або ліпше кажучи, повернення сієї первісної окраси на зброю бачимо багато де у яких народів, але-ж то виключно каблучки, що натягають ся на плече, або держать ся у руці на зразок кастета. Чимало африканських племен, наприклад, носять такі каблучки з слонячої кости вище ліктя і у бійці давають нею свого ворога під сонну жилу (каротиду), обхопивши його круг шиї узброєною рукою. Неолітичні Європейці безперечно робили те-ж саме, натягаючи собі на руку кам'яні каблучки з загостренням иноді, а то й з зубчастим краєм. Може одначе вони захоплювали їх у руку, як то робили люди на Сандвічових островах із продовгуватими деревляними каблучками, висаженими з одного боку гострими акулячими зубами (дуже гарний зразок такого кастета — безсумнівного прототипу теперішнього металювого європейського кастета — можна бачити наприклад у 76 вітрині XVII салі Віденського Етнограф. Гофмузея). Але ідею узброїти таким чином каблучку на палець — ми бачимо тільки на Кавказі і на Карпатах у Гуцулів... Гуцульський перстеник „із пупцями“ в дійсности уже давно перестав бути зброєю, але се безперечно переживання зброї: „пупці“ на йому вже не довгі, не дуже загострені, хоч мають іще виразно пірамідальну форму і їх звичайно буває тільки троє, тоді як у хевсурській каблучці їх більше, вони довші і загострені так, що зігнувши пальці у кулак, нею можна користуватись як дуже небезпечною зброєю.

Як фаховому етнографови мені більш як кому другому відомо, якими непевними можуть бути такі порівняння. Я добре знаю, що на Суматрі розмальовують тканину точнісінько таким же робом, як писанки на Україні і навіть уживають до того трохи не такий же самісінький прирядець; знаю, що українська гирлига і гетьманська чи полковницька булава здібують ся не то що по всій середній Азії, але й у Новій Каледонії або центральній Африці; знаю, що широко-українські взірці на вишиванню є не тільки у Італії, а й у Єгипті і в Америці, що не менш українські гердани (ланки, силянки, драбинки і т. и.) можна

знайти і у Вогулів і у Остяків і у американських Індіан (хоч не зі скла, а з птичих кісточок) і т. д. і т. д. Але-ж такі випадкові подібності здибують ся те-ж випадково, поєдинчо... Відомо мені також і те, що й усі ножі на цілім світі майже зовсім однакові, як однакова і більша половина деревляних ложок, як однакова форма вкритих соломою куренів, деякої одежі і т. д., що залежить від того, що у всіх людей на світі однакові руки з однаковим числом пучок і т. д. Але-ж коли, виключаючи усі більш або менш загальні паралелі, ми знаходимо етнографічні прикмети розповсюджені в одній стороні і характерні для неї, також і у якій другій стороні і до того у досить значному числі — то на се вже не можна не звернути уваги... Самі собою насувають ся порівняння і мимохіть хочеть ся шукати й далі, чи не знайдеть ся між сіми сторонами ще чого спільного, ще якого звязку, які-б вияснили нам такі не дуже звичайні етнографічні явища...

Оттак же-ж і з кавказько-карпатськими паралелями... Навязуючи етнографічні факти — а їх, як бачите, вже чимало — одні до одного, задумуючись про їх значінне, не можемо не пригадати, яке вражінне літ більше як 25 назад зробив Кавказ, а особливо один із кавказьких народів — Осети, на нашого много-заслуженого вчителя Волод. Антоновича підчас його археологічної подорожі у 1879 році. Не маємо тепер під рукою ані Трудів Тифліського Археологічного з'їзду, ані другого якого друкованого матеріялу, щоб подивитись і сказати про те докладно, але памятаємо добре, що він те-ж робив етнографічні, а найбільш, здаєть ся, лінгвістичні зближення Осетів з Українцями.

Тільки то, усе таки, коли не етнографія, то фільольогія, чи там лінгвістика — у всякому разі такі науки, у яких ще дуже можливий вплив наперед загаданих думок, що спокушують чоловіка і можуть завести до якої будь наукової верші, з якої буває й вік не видереш ся...

Але-ж є ще де-що трохи инакше... Московський прив. доцент А. А. Івановський видав торік велику і дуже старанно зроблену працю про антропологічний склад населеня Росії¹⁾, де зібрав усі, які можна було знайти, звістки про людність Росії, систематизував їх і порівняв між собою, комбінуючи прикмети кожної народности з прикметами иньших. Отже-ж що до Українців, то

¹⁾ А. А. Ивановскій, Объ ѣантропологическомъ составѣ населенія Россіи (Изв. И.ѣОбщ. Естествозн. Антроп. и Этнотр. т. CV, Москва 1904, 4^о).

з його порівнянь виходить, що вони дуже не багато подібні до Великорусів, Білорусів і Поляків, а найближчу схожість, бодай деякі з їх, а саме Кубанці, мають з... Осетами!... Нема що й казати — праця д. Івановського заснована на підставі дуже ще нечисленних і неповних фактів, бо у неї, мимо невеликого числа помірів у загалі, не ввійшли зовсім поміри населення таких великих просторів, як ціла Катеринославщина, ціла Херсонщина і північна частина Таврії (бо там зовсім доси не було ще роблено помірів), ціла Галичина, Буковина і Угорська Русь (бо д. Івановський обмеживсь тільки людністю російської держави); але-ж можна сказати на певно, що як би поміри хоч би й австро-угорських Українців були долучені до чисел д. Івановського, то схожість Українців з Осетами тільки виступила-б іще виразнійше...

У всякому разі се вже не наукові фантазії, а числа, числа поки що не дуже ще певні, але такі, що все таки вказують, що у підставі наукових фантазій можуть бути і наукові факти. Дальші досліді антропологічні і археологічні покажуть, чи існують ті факти, чи ні... А поки що треба їх шукати!...

Др. Хв. Вовк.

